

Brief van de maand november 2009

Weduwen in Leiden

In onze database zit tot op heden slechts één brief uit Leiden: de brief die Annetje Koopman op 3 oktober 1673 naar haar broer Antonie in Batavia stuurt. Op het eerste gezicht is het een weinig spectaculair epistel. Het is relatief kort, opgebouwd uit vaste zinsnedes aan het begin en het einde, gecombineerd met persoonlijk nieuws in het middenstuk. Toch geeft de informatie in deze brief indirect het nodige prijs over het Leidse maatschappelijk leven.

“Looft God bovenal in Leiden” luidt de bekende aanhef, onmiddellijk gevolgd door de vaste drieslag: ik laat u weten dat ik gezond ben; ik hoop dat dit ook met u het geval is; als dat niet zo is, dan zou me dat zeer spijten. Weinig verrassend is ook de passage over de postbezorging. Annetje bevestigt de ontvangst van een brief, waaruit evenwel bleek dat haar broer al eerder drie of vier brieven had geschreven. Tot haar ongenoegen heeft ze die niet allemaal ontvangen. Wel heeft ze het droevige bericht vernomen dat haar broer zijn rechterhand heeft verloren. Eigenhandig geschreven brieven zullen er van zijn kant – zo concluderen wij – dus wel niet meer inzitten. Hij zal in de toekomst iemand moeten inschakelen.

Lag dat voor Annetje anders? Lang niet iedereen kon immers in 1673 schrijven. Schreef Annetje haar brief zelf of heeft zij iemand uit haar naaste omgeving dan wel een professioneel schrijver daarvoor in de arm genomen? Dat is een cruciale vraag die wij voor elke brief in onze database moeten beantwoorden voordat we met taalkundig onderzoek kunnen beginnen. Hoe dat precies zit en hoe we deze algemene problematiek denken op te lossen staat in het pas verschenen artikel van Judith Nobels en Marijke van der Wal, getiteld Tackling the Writer-Sender Problem: the newly developed Leiden Identification Procedure (LIP) (*Internet Journal Historical Sociolinguistics and Sociohistorical Linguistics* 9 (2009)). Annetjes zeer regelmatig geschreven brief (zie foto) kent maar een paar doorhalingen. Aarzelt ze zelf al schrijvend over het aantal ontvangen brieven: *want ick hebt daer gee maer een 2 brieven of gekregen?* Of corrigeert zij zichzelf mondeling terwijl iemand anders de brief voor haar schrijft en die correcties volgt? In de brief staat weliswaar dat Annetje eerder iets *geschreven* heeft, maar uit andere brieven in ons corpus weten wij dat dit niet hoeft te betekenen dat zij ook daadwerkelijk zelf de pen op papier heeft gezet. Nader onderzoek volgens de door ons ontwikkelde procedure zal dat moeten uitwijzen.

Annetje heeft zeker nieuws over haar eigen wel en wee en dat van de verdere familie te melden. Ze is hertrouwd en heeft in juni een tweeling gekregen. In een adem door vertelt zij ook dat “onze stiefvader” in 1672 is overleden en dat moeder weer is hertrouwd. Annetje en haar moeder, twee weduwen die opnieuw in het huwelijk treden en haar moeder doet dat kennelijk zelfs voor de derde keer. Hier zien we de overlevingspraktijk die Ariadne Schmidt zo treffend in haar boek *Overleven na de dood. Weduwen in Leiden in de Gouden Eeuw* (2001) heeft beschreven. Zij stelde vast dat bijna een kwart van de bruiden die in de zeventiende eeuw in Leiden trouwden al eerder gehuwd was geweest (p. 212); voor

veel mannen en vrouwen was er sprake van seriële monogamie (p.232). Met behulp van de online-gegevens van het Leidse Gemeentearchief kunnen we de gegevens uit Annetjes brief nog wat meer inkleuren.

Annetje Koopman, weduwe van Jan Ruwan, trouwde op 22 november 1670 met Willem Gerrits, lakenwever van beroep en afkomstig uit Nijmegen. Bruid en bruidegom woonden toen allebei in de Baatstraat. Moeder Jannetje Fesan, die vlakbij op de Langegracht woonachtig was, was getuige voor de bruid. Zelf gaat Jannetje Fesan na het overlijden van echtgenoot Jan Joris (de stiefvader van Annetje en

Antonie dus!) op 7 september 1673 in ondertrouw met de weduwnaar Jan Boeljon uit de Zandstraat. Deze Jan Boeljon kwam, zo blijkt uit de gegevens over zijn eerste huwelijk, oorspronkelijk uit Luik en was “drapier”, lakenwever en lakenkoopman van beroep. We zien dus moeder en dochter hertrouwen met mannen uit dezelfde beroepsgroep en uit de [directe woonomgeving](#). Beide mannen zullen ook regelmatig te vinden geweest zijn in de Leidse Lakenhal (zie foto) die vlakbij hun woonbuurt ligt.

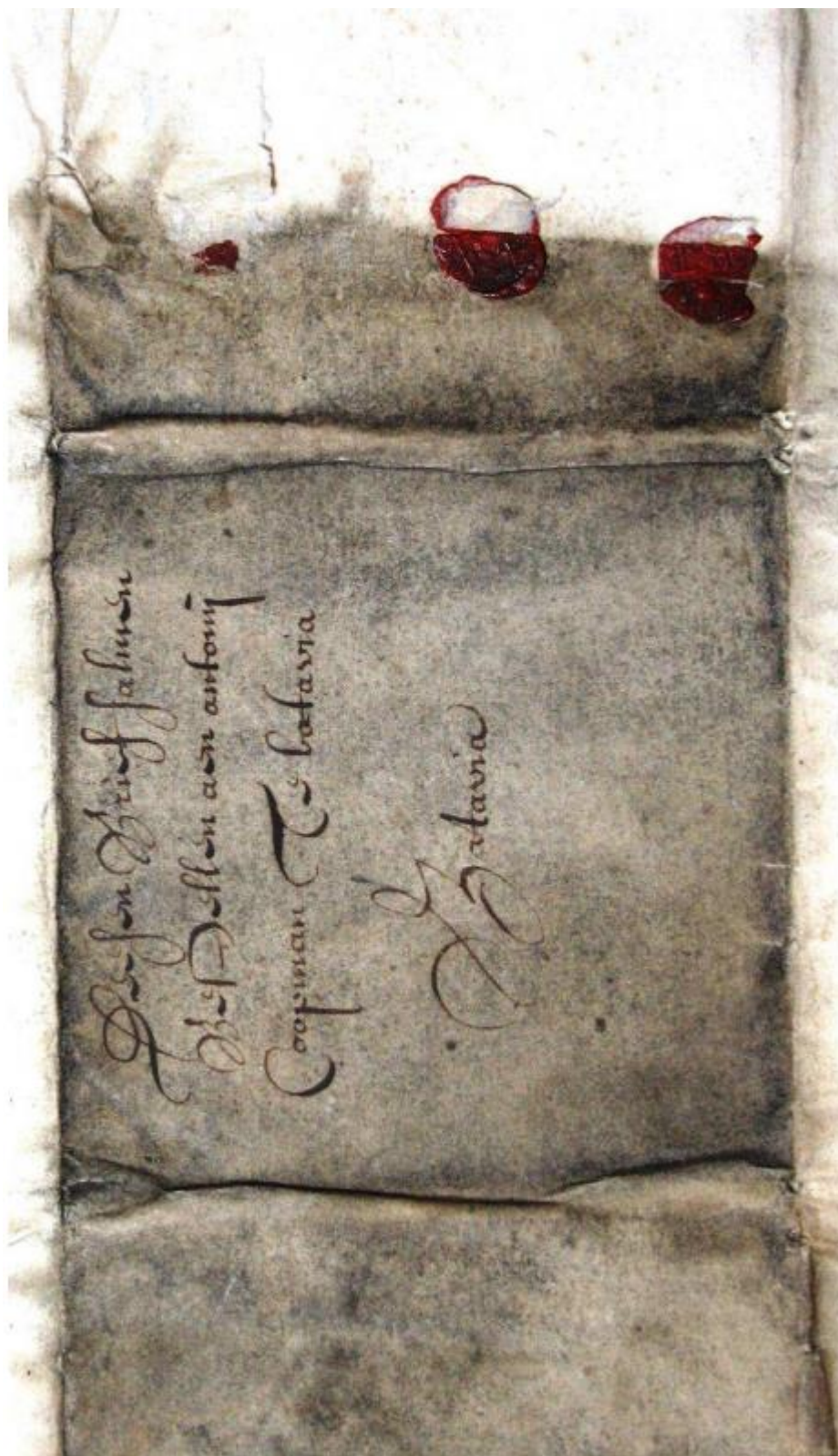
Nadrukkelijk vraagt Annetje haar broer terug te komen. Er hoeft geen enkele belemmering te zijn, want, zo laat zij vol overtuiging weten: *soo langh als ick een brock broot hebt sel het ock voor ul weesen*. Daarmee is de brief dan wel zo'n beetje ten einde. De bekende afsluitende formules volgen: *myn man en ick ende Moeder segge ul hondert duisent goede nachte ende alle de goede bekende hier mede blij den heere Bevoolen*.

Een beknopte brief, geheel gericht op nieuws uit de directe familiekring. Al is de brief geschreven op een voor Leidenaren memorabele datum (3 oktober), er staat geen enkele opmerking over de herdenking van het Leidse ontzet, die door de gemeentelijke overheid sinds 1574 was ingesteld. Evenmin krijgt Antonie iets te horen over wat er in 1673 te land en ter zee gebeurt in de strijd tegen de Fransen en Engelsen. Geboorte, dood en huwelijk en de dringende oproep van zijn zus om toch vooral naar huis te komen waren de essentie van de boodschap, een boodschap die Antonie in Batavia helaas niet heeft bereikt.

De brief bevindt zich in HCA 30-645. Een eerste transcriptie werd gemaakt door Reinald Molenaar. De toelichting bij deze brief van de maand is van Marijke van der Wal. De transcriptie is om de leesbaarheid te vergroten voorzien van interpunctie.

Bijlagen

Foto's van de brief

Laet godt Hooren al in Leiden

Myne sijn beuinde broeder naer vriendelicheit groetenisse soo ist dat
ic uil laet wete als dat ic blond ende gesont ben soepen dat get
met uil oec soo is ende was get anders soet sonde men van sette leet
weten voer. Laet ic uil wete als dat ic uil brief heb ontfange
en selen daer uit verstaen dat ghy myn ofte t brieue hebt gescreuen
dan dat ic daer wel misnoegs of bez want ic hebt daer gescreuen
2 brieuen of geligen van twelke ic verstaen soet dat ghy in rechte
sant soet verhoert dat my wel zwoerig ist om te soeren ende ic sad uil
oec verhoert brieue gescreuen g soer van mynen brief dat ghy daer
geen ontfange hebt soo ist dat ic uil verhoert als dat ghy toeg over
komt soo dra als get mogelicheit want ic hebt lang naer uil verlangt
voer laet ic uil wete dat ic uil verhoert ben dan dat ic uil wel gevalt
ben ende ic hebt 2 hoonen tenen dragt gebroeg den 31 junio ende ic
selt neeg sy kint vande andere man die $\frac{1}{2}$ jaer oert ist soo ist dat ic
uil oec laet wete als dat onse stief vander overhoert ist int jaer 1672
ende meeder ist wederom verhoert ende ic bidde uil dat ghy toeg niet of
Laet oer te komen want soo lang als ic sy broek broek hebt sel get oec
voor uil wesen en ic sonde get uil soo uil niet soerijve als get myn sere
wel denke son en van tgeen dat ghy meent dat ic uil gestoort hebt
gewest en is soo niet want ic hebt daer genoeg om gedaen om de
brieue te rechte te selpe die ic uil hebt gescreuen want ic heb daer
wil misnoegs of om dat ghy myn om vergriffenib vradegt daer dat
ic get uil van uil son meete. Vrage myn man en ic ende
Nieder sijn uil sonderst di sint godde naeste ende alle de grade
belende sijn mede blif den sere H. voolen

Wien gescreuen
Sint de amstie koopman

Den 3 october 1673

Bijlagen

Transcriptie van de brief

Deesen Brief salmen
Bestellen aen antonij
Coopman Te batavia
Batavia

Looft godt Boven al in Leyden

Myn seer beminde broeder, naer vriendelycke groetenisse soo ist dat ick ul laet weete als dat ick klouck ende gesont ben; hoopen dat het met ul oock soo is ende was het anders heet soude myn van herte leet weesen. Voors Laet ick ul weete als dat ick ul brief heb ontfange en heben daer uit verstaen dat ghy myn 3 ofte 4 brieve hebt gesreve, dan dat ick daer wel misnoegh of ben, want ick hebt daer gee maer een 2 brieven of gekregen van twelke ick verstaen hebt dat ghy u rechter hant heeft verlooren dat mij wel Droevigh ist om te hooren. Ende ick had ul oock versceyde brieve gesreve en hooren van uwen brief dat ghij daer geen ontfange hebt. Soo ist dat ick ul versoeck als dat ghy togh over komt soo dra als het mogelyck ist, want ick hebt langh nae ul verlanghe. Voors laet ick ul weete dat ick weer vertrout ben, dan dat ick wel gevalen ben ende ick hebt 2 k¹soone tener draght gekrege den 31 junius.² Ende ick hebt noch een kint vande andere man die $\frac{1}{2}$ ∞ ³ jaer out ist. Soo ist dat ick ul oock laet weete als dat onse stief vaeder overleden ist int t jaer 1672 ende moeder ist wederom vertrout. Ende ick bidde ul dat ghy togh niet en Laet over te komen, want soo langh als ick een brock broot hebt sel het ock voor ul weesen en ick soude het ul soo wel niet schrijve als het myn hart wel denke sou. En van t geen dat ghy meent dat ick op ul gestoort⁴ hebt geweest, en is soo niet, want ick hebt daer genoegh om gedaen om de brieve te Rechte te helpe die ick ul hebt geschreve, want ick ben daer wel misnoegh of om dat ghij myn om vergiffenis vraeght daer dat ick het wel van ul sou moete Vrage. Myn man en ick ende Moeder segge ul hondert duisent goede nachte ende alle de goede bekende hier mede blif den heere Bevoolen
Uwen gehoorsaeme
Suster annetie koopman
Den 3 october 1673

¹ k: Zou een afkorting voor *kind*, *kloek* of *kleine* kunnen zijn. Maar waarschijnlijk is het een verschrijving: de scribent wou eerst *kinderen* schrijven, maar bedacht zich al bij de *k* en schreef toen toch maar het woord *zonen* op; een woord waaruit het geslacht van de tweeling al onmiddellijk af te leiden is.

² Waarschijnlijk bedoelt de briefschrijfster 13 *junius* (31 juni bestaat immers niet) maar heeft zij de cijfers omgedraaid.

³ achtenhalf

⁴ boos